

Dvě publikace polské rusistiky

Ivo Pospíšil

Bobryk, Roman, a Sergej Gončarov, eds. 2021. *Semantizacija – Konceptualizacija – Smysl. Sbornik v čest' 80-letija Professora Ježi Faryno*. Siedlce: Instytut Kultury Regionalnej i Badań Literackich im. Franciszka Karpińskiego.

Gorczyca, Wojciech. 2021. *Zinaida Gippius w dyskursie kulturowym*. Bielsko-Biala: Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej.

Název recenze není přesný: jde sice o polskou rusistiku, ale přispěvateli první publikace jsou rusisté z několika zemí (kromě Polska např. Rusko, Švédsko, Maďarsko, bohužel chybí Česká republika a Slovensko), ale svazek je věnován význačnému polskému rusistovi a okruhům jeho celoživotního bádání.

Jerzy Faryno (nar. 1941) patří k čelným polským rusistům. K jeho osmdesátinám připravili dva editoři mohutný svazek studií, který svou tematikou pokrývá hlavní sféry jubilatova zájmu. Jak to tak bývá, první část festschriftu je věnována samotnému oslavenci a má někdy žertovný nebo mírně recesistický ráz. Platí to o vzpomínkovém textu Dečky Čavdarové, stejně jako o nápadité práci Lilli Moroz-Grzelak, která až satiricky líčí „nároky“ dnešní vědecké povinnosti publikovat v „prestižních“ časopisech s vysokým impakt faktorem, tedy scientometrii a formalizaci vědeckého bádání, jehož vlastní obsah se tím často vyprazdňuje. Faryno naštěstí zažil lepší léta v horších časech: abychom parafrázovali klasika českého kvázipostmodernismu, byla to „nejlepší léta pod psa“. Podivuhodnou studii prezentuje Jolanta Mędelska. Týká se původu, tedy etymologie jubilatova příjmení („Faryna“ je v staropolštině mouka nebo kuchyňský kout, antroponymum se ve slovnících v podstatě neobjevuje). V této malé etymologické detektivce pokračuje Taťjana Kuzovkina v analýze

korespondence Lotmanovy rodiny ve 40. letech 20. století. (Верить ли письмам?) Ukazuje na žánrovou podstatu dopisu a korespondence, jak o epistolární komunikaci psal kdysi Jurij Tyňanov. K poučnému článku Bogusława Żyłka o polských univerzitních učitelích Michaila Bachtina v Petrohradě: rodina Bachtinových se roku 1905 přestěhovala z Orla do Vilna (dnešní litevské hlavní město Vilnius, polsky Wilno, něm. Wilna, bělorusky Vilnja). Tam Michail studoval gymnázium. Roku 1911 se rodina přestěhovala do Oděsy, kde začal navštěvovat Novorossijskou univerzitu a po příchodu do Petrohradu zase místní univerzitu, konkrétně Historicko-filologickou fakultu. Právě zde byl i jeho bratr Nikolaj, a oba bratry ovlivnili významní Poláci: především znalec antického Řecka Tadeusz Zieliński (Faddej Francevič) a proslulý lingvista Jan Niecisław Baudouin de Courtenay, zakladatel kazaňsko-moskevské školy (spojení se vznikem fonologie a s knížetem Nikolajem Trubeckým a Romanem Jakobsonem je známé), a jen zdánlivě překvapivě Leon Petrażycki (Lev Petražickij), teoretik státu a práva. Bylo by asi užitečné dodat, že ještě před těmito polskými učiteli z Petrohradu tu byl ještě jeden, možná podle jména také částečně Polák ukrajinského původu písař a přednášející rusky, jehož přednášky Michail Bachtin poslouchal v zimním semestru 1913 v Oděse: Sergij Vilinskij (Wiliński), skvělý medievista, pozdější smluvní a řádný profesor Masarykovy univerzity.¹ Důkladné školení v lingvistice, klasické filologii, medievistice a teorii státu a práva bylo jistě pro Bachtinovu další kariéru podstatné.²

¹ Viz naše studie o něm a jeho synovi Valerijovi: Pospíšil, Ivo. 2017. „Rodina Vilinských v Československu: Valerij Vilinskij k některým jevům české literatury.“ *Slavica Litteraria* 20, č. 2: 39–47. Pospíšil, Ivo. 1996. „Sergij Vilinskij an der Masaryk-Universität in Brünn: Fakten und Zusammenhänge.“ *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, Bd. 42: 223–30. Pospíšil, Ivo. 2012. „Izmenenije temy i metoda – Sergij Vilinskij v Universitete im. Masarika.“ *Russkij jazyk kak inoslavjanskij* IV: 7–19. Pospíšil, Ivo. 2021. „Valerij Vilinskij a Slovanská otázka, její kontext a krize 30. let 20. století.“ *Slavistika* XXV, č. 1: 53–71.

² Viz naše texty: Pospíšil, Ivo. 1996. „Originální bachtinologický časopis. Dialog – Karnaval – Chronotop 1995, No. 2. Vitebsk 1995.“ *Opera Slavica* VI, č. 1: 48–50. Pospíšil, Ivo. 2015. „Hledání „velkého času“ Michaila Bachtina. МАХЛИН, В. Л.: *Большое время: Подступы к мышлению М. М. Бахтина*. *Opuscula Slavica*

Druhý oddíl pojednává o sémiotice kultury, třetí o sémiotice literatury, a potom je tu ještě zajímavý oddíl Varia. V podstatě všechny čtyři části rozsáhlé publikace pokrývají jádro Farynových výzkumů: absolvent Varšavské univerzity získal doktorát v Gdaňsku (1973), habilitoval se v roce 1986 a v roce 1996 se stal profesorem, začínal jako autor skript o sémiotice a interpretaci literárního textu. Poté vydal v Katovicích tři díly úvodu do literární vědy, čímž se uvedl jako sémiotik a interpret a také jako metodolog literární vědy. Pokračoval ve sféře poetiky a mytologie (Marina Cvetajevová, Boris Pasternak, archeopoetika *Malé Luversové / Detstvo Ljuvers*), obecněji se zabýval poetikou ruské avantgardy aj. Jeho práce od počátku 21. století se týkají archeopoetiky a kulturních souvislostí. Lze to vyjádřit tak, že Faryno studuje sémiotická jádra uměleckých děl, hledá jejich praetexty a dešifruje jejich skryté významy (srovnej např. s knihou Sergeje Nikolského o Čapkovi a Bulgakovovi).³ Tyto okruhy jsou všemi oddíly festschriftu dokonale naplněny a místy rozšířeny.

Denka Krsteva píše o květinovém kódu a vizualizacích v metaforické historii a teologii ruské monarchie epochy baroka (pietně vzpomínám na první „vlaštovky“ o slovanském baroku, mimo jiné v podání Dmytra Čyževského⁴ nebo Světly Mathauserové, resp. Věnceslavy Bechyňové o baroku bulharském). Již zmíněná Dečka Čavdarova hledá konstantu ruské kultury v konceptu „násobného utrpení“ (mnogostradalnost), Valerij Tjupa sleduje tzv. katolický kód v ruské literatuře (to je téma docela módní, mohlo by se také nazývat „katolický text ruské literatury“), ale jde do jisté míry i o spekulace, a je třeba dodat, že Rusové měli ke

Sedlcensia, tom VIII. Redakcja tomu Roman Mnich i Roman Bobryk. Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, 2015.“ *Novaja rusistika* 8, č. 2: 76–81.

³ Nikol'skij, Sergej Vasil'jevič. 2009. *Nad stranicami antiutopij K. Čapeka i M. Bulgakova (poëtika skrytych motivov)*. Moskva: Institut slavjanovedenija RAN.

⁴ Viz naši recenzi na knihu Romana Mnicha: Pospíšil, Ivo. 2022. „Fundamentální práce o klíčovém literárním vědci 20. století: badatelské rozpětí Dmytra Čyževského „Рецептивная эстетика“ Дмитрия Чижевского. Instytut kultury Regionalnej i Badań Literackich im. Franciszka Karpińskiego we współpracy z Deutsche Comenius-Gesellschaft. Siedlce 2021.“ *Novaja rusistika*, v tisku.

katolicismu vztah spíše ambivalentní než rozporný v amplitudě od obdivu k negaci – příklady tu jsou a je jich pochopitelně více. Konceptualizace „nebe“ v básnickém diskurzu analyzuje Irina Tarasova, zatímco Josip Užarevič skvěle rozebírá různé typy nahoty v kultuře a umění. V oddíle o sémiotice literatury ukazuje Ljubov' Kiseljova na nesrovnalosti v Šiškovově kritice Karamzinových neologismů, které byly uváděny v dobových slovnících reflektujících nový ruský úzus (Заглядывал ли А. С. Шишков в Академический Словарь?). Zajímavě bádá Sergej Šulc, který demonstruje shakespearovské aluze v Lermontovově básni *Vychožu odin ja na dorogu...* a v črtě L. N. Tolstého *Sevastopol' v avguste 1855 goda* (spojení obou s Shakespearem je hodně spekulativní, zvláště pokud jde o Lermontova, ale jsou tu asi i jiné zdroje, nemluvě o Tolstém, jehož vztah k Shakespearovi je dosti složitý). Slavný Aage A. Hansen-Löve, autor stati *Литературный герой как Иов Бога*, by mohl vzít také v úvahu brněnskou monografii na jóbovské téma, která klade toto téma do širších souvislostí, jichž by bylo možno využít i v této konceptualizaci.⁵ Andrej Rančín analyzuje pojmy „ručej“ a „lileja“ v Fetově básni *Alter ego*, Lea Pild zase u Feta zkoumá ideu hudební harmonie, Olga Sazončik zkoumá jedno antroponymum v Karamzinových *Listech ruského cestovatele* (jde o satiru na německé napodobování francouzštiny, zjevně s přesahem k ruským poměrům), Galina Kozubovskaja bádá o „obuvi“, a „botách“ u Ivana Turgeněva, Valerij Marošič zase zkoumá „hmyzí kód“ u Turgeněva, Katalin Kroó analyzuje sémiotický model významu a významovosti částí a celku u Gogola v *Nose* a Dostojevského v *Dvojníkovi*, Barbara Lönnqvist ukazuje na význam vícejazyčnosti u Lva Tolstého (francouzština, němčina). Autorka jako překladatelka *Vojny a míru* do švédštiny ukazuje, že jde nejen o použití „cizího slova“, ale o určitý způsob myšlení a o tvorbu světové mapy. Možná bychom tu mohli doplnit i jiná díla, která by tento postup ukázala i v jiném světle. Antonella d'Amelia prezentuje vnitřní prostor autobiografie S. M. Volkonského, Ivan Verč zkoumá některé prvky avantgardy, Michal Stefański na básnickém materiálu

⁵ Niklesová, Eva. 2016. *Dialogy zoufalců: poetika a struktury*. Brno: Masarykova univerzita.

českých 20. let minulého století (Seifert, Nezval, Wolker) sleduje poetiku zátiší s žárovkou, Ibolay Bagy analyzuje mytopoeticky explicit Pilňakova *Holého roku*, István Nagy demonstruje fenomenologii paměti v dílech ruských postsymbolistů (Achmatovová, Mandelštam, Pasternak, Cvetajevová), Beata Trojanowska se vrací k Cvetajevové a její *Poémě schodiště* v souvislosti s bádáním J. Faryna, Arpád Kovács dešifruje prózu Mariny Cvetajevové *Povídka o Soněčce* v srovnávacím kontextu s modely Puškinovými a Dostojevského. Natalja Fatějeva zkoumá somatismy u Borise Pasternaka, Gian-Piero Piretto v neobyčejně pestrém příspěvku připomíná vůně a pachy v zemi sovětů, což je spojeno s kulturou i ideologií a s dávkou nostalgie. Michail Dymarskij píše o něčem, co má mnohem širší aluze, než se myslí: Nabokovova aluze z *Mášeňky* na vdovu ze Sarepta z Královských knih Starého zákona odkazuje na palestinské Sarepty (starohebrejsky Šārĕfāt u Sidonu, řecky Σάρεπτα; rusky Sareptu v Povolží, ale nevím, zda je správné spojovat to s kalmyckým názvem Saksün, z němčiny Sachsen). Na pozvání ruské carevny Kateřiny II. přišli do Povolží Sasové, ale i kolonisté ze Švýcarska, Nizozemska i Francie, a to v letech 1764–1772, kdy vzniklo víc než sto v podstatě německých kolonií. Sarepta na Volze (Сарепта-на-Волге) byla založena blízko Caricynu v srpnu roku 1765 potomky českých a moravských bratří, nyní už poněmčelých, jejichž předkové odešli z náboženských důvodů do Horní Lužice (Sasko) do Ochranova (Herrnhut). Odtud také biblický název kolonie. Později to byli už luteráni. Sareta se nyní jmenuje Krasnoarmejsk: obyvatelé těžce trpěli za stalinských represí, řada obyvatel byla popravena nebo deportována, vraceli se až na konci 50. let 20. století. Nabokov, který v Cambridgi spolu s literaturou studoval entomologii, napsal několik studií o motýlech a systematicky je sbíral, naráží na povolžskou osadu jako na „motýlí ráj“. Nepotvrzená legenda, že smrt Nabokova ve Švýcarsku způsobil pád ze svahu při chytání motýlů, tyto aluze posiluje. Zsuzsa Hetényi zajímavě analyzuje zvláštnosti Nabokovových překladů jeho vlastních děl ve srovnání s jinými překladateli. Koeditorka svazku Romana Bobryka zkoumá metapoetickou reflexi Tadeusze Różewicze; Grażyna Szwat-Gołybowa, Farida Israpova, Andrea Meyer-Fraatz a Nina Barovskaja se zabývají mimo jiné podobou bulharského Minotaura, lyrikou,

Andrejem Bitovem a Ljudmilou Petruševskou. Varia obsahují skvělý materiál na téma židovské Palestiny, jak se projevuje v dopisech Davida Shora (1867–1942), Shorova syna a bratrance spisovatele V. Nabokova Nikolaje Nabokova, hudebního skladatele a přítele tehdejšího starosty západního Berlína Willyho Brandta, pozdějšího kancléře (na fotografii je zde omylem uveden V. Nabokov). O Farynově bibliografii od roku 2001 už byla řeč.

Jak to občas u festschriftů podobného typu bývá, čekáme spíše příležitostné články, ale zde jde většinou o skutečné objevy a nové koncepty, alespoň u většiny studií. Farynův jubilejní sborník se tak místy stává zásadním příspěvkem k mezinárodní rusistice a slavistice.

* * *

Kdysi jsem napsal doslov k novým překladům básní Zinaidy Gippius/Hippius z pera mladšího brněnského rusisty Jakuba Kostelníka.⁶ Tyto verše z napjaté doby na hraně ruských revolucí, a zejména té bolševické, mají silné kulturní pozadí: jde v nich o hájení ruské kultury proti novému obrazoborectví. Symbolisté i akméisté byli znalci umění, a to nejen literatury, ale i hudby, malířství a kultury v širokém slova smyslu. Kniha polského rusisty Wojciecha Gorczyca *Zinaida Gippius w dyskursie kulturowym* se koncentruje právě na tyto kulturní souvislosti. Hned v úvodu badatel komentuje básnířčin habitus, jak tomu říká. První část monografické studie pojednává o Zinaidě Gippius v konceptu ruské literatury. Gorczyca se zabývá především intertextovými fenomény a sémiotikou textu. Najdeme tu pojednání o poetice okna a zrcadla v komparativní práci o poezii Z. Gippiusové a M. Cvetajevové, o významu barvy (Rusové tomu říkají „barevná paleta“ – „cvetnaja palitra“, skrytá postava Lenina) v dramatu *Barva máku* (1906) z doby, kdy manželé Merežkovští vystupovali proti samoděržaví a po porážce první ruské revoluce museli Rusko opustit. Dále je tu analýza vztahu Gippiusové a dalších ruských symbolistů, ze-

⁶ Pospíšil, Ivo. 2005. „Poetika tísň: Zinaida Gippiusová a její básně o osudech Ruska.“ In Gippiusová, Zinaida. *Poslední básně*, 65–73. Praha: BB/art, Jiří Buchal.

jména Andreje Bělého, Valerije Brjusova a Alexandra Bloka. Druhá část knihy pojednává o etickém rozměru politické publicistiky básnířky, kterou autor charakterizuje jako utopistku. V první podkapitole hledá prameny jejího utopismu, mimo jiné ve vztahu děkabristů a Polska. Objevna je studie o „třetí síle“ (Gippius, eseři a Józef Piłsudski) a také o „třetím Rusku“ z perspektivy fašismu. Pozoruhodný je i závěr studie, formálně analyzující pozdní verš Gippiusové. Mohli bychom mít drobné námitky např. k interpretaci děkabristů, ale i k vztahu k eserům a Piłsudskému, stejně jako k některým možná krátkým spojením v souvislosti s krajními politickými směry, ale nový pohled vyžaduje i určitou radikálnost a hypotetičnost. Spojení poetiky, sémiotiky a politické publicistiky je v Gorczycově provedení zdařilé: vrhá poněkud jiné světlo na tvorbu básnířky a na její místo v ruské a světové poezii a próze.

Prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.
Katedra ruského jazyka a literatury
Pedagogická fakulta
Univerzita Hradec Králové
Rokitanského 62
500 03 Hradec Králové
Česká republika
ipospis@volny.cz